

G. Braun, met medewerking van K. Goronzy, A. Tröster en A. Oschmann, ed., *Die französischen Korrespondenzen*, Band V, 1 (1646-1647) en V, 2 (1647) (Acta Pacis Westphalicae, Serie II, Abt. B; Munster: Aschendorff, 2002, clxxxi, 1891 blz., €239,90, ISBN 3 402 04994 5).

Volgens een ruwe schatting wisselden de Franse onderhandelaars op het Westfaalse vredescongres onderling en met hun superieuren te Parijs in de periode 18 maart 1644-24 oktober 1648 ongeveer 2000-2500 'depêches' uit. Het gaat hier om brieven en memoranda waaraan meestal in bijlage andere documenten werden toegevoegd. Het vijfde deel van de uitgave van Franse congressstukken bevat 346 depêches uit de periode 24 november 1646-24 juni 1647. De Noord-Nederlandse diplomatie speelde toen een belangrijke rol op het toneel van de internationale politiek: in Munster waren de ambassadeurs van de Republiek belast met de officiële opdracht als 'interpositaires' of 'entremetteurs' de vrede tussen Frankrijk en Spanje te bevorderen. Intussen kwam de Staatse delegatie onder leiding van de behendige Hollandse diplomaat Adriaen Pauw op 8 januari 1647 met Spanje een voorlopige vrede overeen. Dit eigengeerde optreden baarde de Franse autoriteiten in Parijs, Munster en Osnabrück grote zorgen, want het lag voor de hand dat Frankrijk nu meer moeite zou hebben Spanje tot territoriale concessies te dwingen. Behalve de Republiek gaf ook een andere bondgenoot, Zweden, grote ergernis door in het overleg met de keizer eisen te stellen waaraan Frankrijk als katholieke supermacht moeilijk zijn goedkeuring kon hechten.

De onderhandelingen, die de Europese politieke verhoudingen van Pommeren tot Noord-Italië voor lange tijd moesten vastleggen, vorderden moeizaam. Vanuit Parijs onderhielden Jules Mazarin, Henri-Auguste de Loménie de Brienne en Hugues de Lionne frequent briefcontact met de Franse delegatie onder leiding van Henri d'Orléans, hertog van Longueville. Longueville had Munster als standplaats. Zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verbleef van januari tot eind april 1647 meestentijds in Osnabrück, terwijl de derde Franse gevolmachtigde, Abel Servien, van januari tot augustus 1647 in Den Haag vertoefde, onder meer om de Republiek van een afzonderlijke vrede met Spanje af te houden. Servien kreeg te maken met een in Holland geconcentreerde oppositie tegen voortzetting van de oorlog. Uiteindelijk liet de oorlogspartij in Utrecht, Zeeland en Gelderland zich overstemmen en weigerde een meerderheid voor Frankrijks vérstreckende eisen aan Spanje garant te staan. Uit de brieven valt goed op te maken hoe Adriaen Pauw, 'ce meschant esprit' (1095), voor de Fransen als de grote inspirator van de anti-Franse politiek gold. Zelfs wordt er over hem dreigende taal gesproken: hij diende te beseffen dat zijn overmoed hem zwaar zou worden aangerekend. Op 17 maart 1647 sloot Longueville hem openlijk van de 'interpositie' tussen Frankrijk en Spanje uit.

Veel brieven en memoranda in deze twee banden bevatten spitsvondige beschouwingen over de te volgen onderhandelingsstrategie. In lange volzinnen laten de Franse politici zich uit over de beste manier om de Staatse en Zweedse bondgenoten in het gareel te houden en een vrede te sluiten die Frankrijk tegenover de Habsburgse dreiging voorgoed zou beveiligen. Een uitvoerige, vlot geschreven inleiding gaat in op een aantal kernproblemen, zoals de actuele militaire situatie, de Franse reactie op de Staats-Spaanse toenadering, het verloop van de missie van Servien in de Republiek, en de crisis in de Franse onderhandelingen met Spanje (mei/juni 1647). De depêches zelf, waaronder die van Servien uit Den Haag een aparte vermelding verdienen, bevatten een schat aan gegevens over de Franse diplomatie. Veelal voor het eerst uitgegeven, zijn zij voorzien van overzichten van vindplaatsen (originelen, kopieën, eventuele vorige edities) en inhoudsopgaven. Behalve voor biografische details over alle personen die in de gecompliceerde diplomatieke betrekkingen een rol speelden, wordt in de annotatie veel

plaats ingeruimd voor toelichtingen op voorgaande vredestraktaten waarnaar in de besprekingen werd verwezen. Voor zover zij bewaard zijn gebleven, worden de aan de depêches toegevoegde bijlagen steeds nauwkeurig gelokaliseerd. Achterin volgt een 'Register der Verhandlungsakten', een overzicht van (ontwerpen van) proposities en traktaten uit de periode 1645-1647, alsook een omvangrijk chronologisch register, waarin alle documenten die in de inleiding, briefteksten en annotatie voorkomen, worden opgesomd. Aan de vetgedrukte nummers voor de uitgegeven depêches kan worden afgelezen hoe deze fungeerden als een ruggengraat binnen een diepgaand en gedetailleerd schriftelijk overleg dat uit duizenden documenten bestaat.

Op het stramien van de voorgaande delen hebben de bewerkers met deze uitgave van 346 'Hauptstücke' het spreekwoordelijke topje van een ijsberg op voorbeeldige wijze blootgelegd. Bovendien is hun inventarisatie van vindplaatsen van in vele archieven verspreide originele documenten, bijlagen en later aangelegde verzamelingen van afschriften een onmisbare hulp bij voortgezet detail onderzoek. Dat zij heel nauwgezet te werk zijn gegaan, blijkt ook uit de algemene index, die maar liefst 200 pagina's beslaat. Hierover zegt de leidsman van de 'Acta Pacis Westphalicae', Konrad Repgen, in het voorwoord met een understatement dat de opzet 'vielleicht etwas zu umfangreich' is geweest. Zonder twijfel is er met Duitse degelijkheid gewerkt, want veel lemmata zijn zo uitvoerig dat die door aparte overzichten van de indeling der uitsplitsingen moesten worden opgelegd. Het lemma Adriaen Pauw, bijvoorbeeld, omvat vier en een halve kolom, dat van Longueville twaalf en een half, en dat van Servien zelfs negenentwintig. Hoewel lastig in het gebruik, garandeert zo'n index een goede toegang tot de vaak lange, informatieve documenten. Een uitgave op deze leest geschoeid vereist veel onderzoekstijd en geld. Hopelijk kan de reeks op dezelfde wijze worden voortgezet, want voor de (Nederlandse) geschiedbeoefening van de zeventiende eeuw is zij van 'groot belang.

H. J. M. Nellen

S. Vuyk, *De dronken Arminiaanse dominee. Over de schaduwzijde van de verlichte remonstranten* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2002, 216 blz., €21,-, ISBN 90 6707 542 6).

Dit is het vierde boek van Simon Vuyk (geboren 1932) over de geschiedenis van de Remonstrantse Broederschap. *De verdraagzame gemeente van vrije Christenen. Remonstranten op de bres voor de Bataafse Republiek 1780-1800* (Amsterdam 1995) was zijn proefschrift. Op zijn tweede werk, *Uitdovende Verlichting. Remonstranten als deftige vaderlanders 1800-1860* (Amsterdam 1998) heeft hij uit remonstrantse kringen reacties gehad dat hij te negatief was, dat hij door het boek het imago — een door hem vaak cursief gebruikt woord — van de remonstranten had geschaad. Het imago zoals dat graag werd gezien, hield in dat de levenswandel van de remonstranten voorbeeldig was, wat een orthodox protestant ook kon inbrengen tegen hun gebrek aan leerstellingheid. Zijn derde boek is getiteld *Verlichte verzen en kolommen* en handelt over *Remonstranten in de letterkunde en tijdschriften der Verlichting (1720-1820)* (2000). In de persoonlijke epiloog van zijn vierde en laatste boek vertelt Vuyk dat hij uit een remonstrants gezin komt. Hij is zelfs van 1960 tot 1968 remonstrants predikant geweest, maar is wars van alles wat naar apologie zweemt. Het lijkt wel of hij met dit boek wil laten zien dat hem het remonstrants imago niets [meer] kan schelen en hij in zijn voorgaande werken eerder milder dan kritischer is geweest dan de bronnen toelaten. Nu laat hij zien wat er aan schandalen in de archieven te vinden is.